

Anna Alexieva

(Bulgaria, Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences)

Lilyana Minkova's Research Approach and her Monograph *Zahari Knyazheski – One of the First*

Abstract: This paper analyses Lilyana Minkova's monograph *Zahari Knyazheski – One of the First* (2012), focusing on its methodological framework. In literary studies, the positivist research method, based on hard fact-collecting work, is often considered traditional, if not outdated. However, Minkova's work demonstrates that this method is relevant and productive. In addition, during the socialist era, which coincided with a significant portion of Lilyana Minkova's career, this approach could be perceived as an effort by the researcher to distance herself from the state-controlled scientific trends that were dominated by Marxist-Leninist clichés. Thus, Minkova's methodological choice adds an ethical layer of understanding, as it was one of the few paths to build a professional career in literary studies while maintaining political neutrality.

Secondly, in terms of the book's scientific value, it should be noted that the author has uncovered and described numerous previously unknown documents, memoirs, letters and translations by Zahari Knyazheski. These materials are not only relevant to his biography but also provide insight into the social and historical context of the 19th century.

Finally, in keeping with the genre, the author of this review shares a personal memory of Lilyana Minkova as a researcher, colleague and friend, who encouraged her during her initial struggles in the field of literary research.

Keywords: Lilyana Minkova, methodology, monograph, Zahari Knyazheski

Анна Алексиева

(България, Институт за литература, Българска академия на науките)

За изследователския подход на Лиляна Минкова и книгата ѝ „Захари Княжески – един от първите“

Преди всичко бих искала да споделя удовлетворението си от това, че заедно отбелязваме годишнината от рождението на проф. Лиляна Минкова и си спомняме за нейната научна работа, за преводите ѝ и изобщо за присъствието ѝ в академичната среда. Мотивът ми да се включа в кръглата маса в нейна чест обаче е по-скоро личен и е свързан с подкрепата, която тя ми оказа по време на премеждията около назначаването ми на академична позиция в Института за литература. Без да сме особено близки, само на базата на дисертацията и статиите ми, които беше чела, тя виждаше в трудностите, които преживявам, нередност, защото бяха по извъннаучни причини. Опитваше се да бъде обективна и да подкрепя онези млади хора, у които виждаше възможност за развитие. Пак в тази връзка – на желанието ѝ да помага – беше склонността ѝ да споделя академични контакти – щедрост, която малцина колеги проявяват. При едно от първите ми пътувания в чужбина по научна линия – до Санкт Петербург – тя ме свърза с колеги от Отдела за изследване на литературата от XVIII в. на „Пушкински дом“, с някои от които още поддържаме кореспонденция.

Надявах се да имам възможност да отвърна реципрочно, доколкото ми стигат силите, поне на някои от нейните жестове, затова с радост откликнах на молбата, която тя ми отправи през 2011 г., да напиша рецензия за монографията ѝ „Захари Княжески – един от първите“. Рецензията, която изпълни административната си функция в конкурса за издаването на книгата, така и не беше публикувана, затова ми се иска тук да споделя няколко думи за изследването на Лиляна Минкова, което със сигурност заслужава по-голяма популярност.

Веднага ще призная, че методологията, приложена в него, ми беше доста чужда. Към онзи момент, по инерция от университета, бях все още облъчена от едно свръхоценностяване на теорията за сметка на емпирията. През годините, разбира се, си дадох сметка колко спекулативни могат да бъдат някои реторически много добре издържани концептуализации. Как лишено от суета фактосъбирачество може да бъде многократно по-полезно, защото е в състояние да предизвиква обрати в представите за литературния развой. Как за него се изисква по-специализирана лингвистична компетентност. И най-сетне, как в определени времеви периоди, особено през социализма, добросъвестната работа с документи, каталози, писма, архиви (тук добавям и преводите) може да бъде и морална позиция, желание за отграничаване от политическата конюнктура чрез заниманието с материя, която изглежда идеологически по-неутрална. Вярвам, че случаят с Лиляна Минкова е от този порядък. Книгата ѝ „Захари Княжески – един от първите“ (вж. Минкова/Minkova: 2012) представлява образцов фактосъбирачески позитивизъм. И в писмата, които си разменихме около писането на рецензията, Лиляна Минкова виждаше най-голямото достойнство на труда си тъкмо в това, че съдържа голям брой неизвестни документи, спомени, писма, преводи от Захари Княжески, които са поместени като приложение към книгата.

Пак от разменените помежду ни писма в онзи период ми правеше впечатление близкото ѝ, емоционално отношение към обекта на изследване. По тази линия също бяхме много различни, защото аз и до днес подхождам с научна дистанция, деконструктивистки спрямо възрожденските автори и текстове, които изследвам. Лиляна Минкова, обратно, се прекланяше пред заслужилите фигури от XIX в. За нея Възраждането не беше „изстинал“ предмет (ако използвам тази метафора на Ян Асман за „студеното“ и „горещото“ отношение към миналото – Асман/Assmann 2001: 66-68); не беше изместено само към „чисто научното“ знание, а предизвикваше и романтически рефлексии. Във всяко писмо споделяше колко достойна и далновидна личност е Захари Княжески. Много държеше на думата „далновиден“ и дори имаше намерение да я използва в подзаглавие на книгата, което трябваше да гласи „Монографичен очерк за един далновиден ранен деец на Българското възраждане“ – замисъл, който по някакви издателски причини не се осъществи.

Така че на подповърхнинно ниво позитивизмът на Лиляна Минкова не представлява само акумулиране на факти. Тя селектира и аранжира тези факти, изграждайки образа на книжовник от просвещенски порядък, при това един от първите в България, който допринася за просветния напредък и гражданското възпитание на българите. Многопосочни са усилията на Захари Княжески за развитието на образователното дело: той издава държавни стипендии за обучение на млади българи в руските висши училища; съдейства за образованието на българските жени; има заслуга (чрез издаването на ръководства) за повишаването на здравната култура и моралното възпитание.

Той например превежда брошурата „Кореня на пиянството и каква полза принося на ония, що го пият много“ (1842), според която употребата на алкохол причинява, първо, физически вреди („Пиянството ни разваля кровта и погубва красотата (хубостта) на тялото и сичката ни сила; услабява ни мозака, разваля и ни разбаркова разсудока“), сетне

има социални последици („...от службата ти ще та изпаднат (...), ще да ходиш с садрани дрехи, подобно и жената с децата ти...“ – Княжески/Кnyazhesky 1842: 1-5), но също така, чрез лошия родителски пример, пиенето заплашва бъдещите поколения, жизнеността на цялата общност. Княжески издава и „Совети за непразни жени“ (1853), които са съставени с грижа към женското и детското здраве през периода на бременността и последвалото отглеждане на новороденото. Патосът на тази съвети е рационалистичен, насочен против невежеството и суеверията и в полза на лекарската намеса. От този порядък е и ръководството за предотвратяване на погребването на мнимоумрели хора, което Княжески публикува през 50-те години на XIX в. Тук Лиляна Минкова разколебава предположението на Николай Аретов, че това ръководство „косвено кореспондира със забележимия по това време интерес към тайнственото и страховитото“ (Аретов/Aretov 1989: 36). Тя полага книгата в една изцяло утилитарна парадигма, имайки предвид действителните данни за прибързано погребване на живи хора у нас и в Русия отново поради невежество и липса на лекарска констатация на смъртта.

Пак в плана на просвещенската всестранност на Захари Княжески, според данните, представени от Лиляна Минкова, може да се тълкуват усилията му за въвеждането на научни подходи в земеделието, пчеларството, копринарството; проектите, останали не-реализирани (но близки тъкмо с това до просвещенската утопичност и взряност в бъдещето), за откриване на земеделско училище, на голяма, общодостъпна библиотека и на духовна семинария. Последният проект пряко насочва към друг аспект на делото на Захари Княжески – загрижеността му за българската православна църква, помощта, която ѝ оказва благодарение на създадените контакти с високопоставени руски църковни дейтели, снабдяването на десетки църкви с богослужбени книги и утвар.

В книгата на Лиляна Минкова е поставен акцент и върху историографските и етнографски проучвания на книжовника, върху романтическия му интерес към реликвите на народната култура, тласнал го към събиране на български народни песни и пословици. Не на последно място, Захари Княжески е представен като необикновена, обичаща пътешествията личност, предприела пътувания из Близкия изток, Африка, Балканския полуостров. Неслучайно една от гледните точки в книгата към образа на възрожденеца – тази на Иван Шишманов – набляга тъкмо на неговата колоритност: „През всички тези материали – пише Шишманов – проглежда една много симпатична и оригинална личност, пъргава, весела, добродушна, самопожертвователна и любородна. Захари умее със своя хумор да покрие и най-тежката материя, а със своята настойчивост в просителството, да изтръгне помощ и от безчувствените“ (цит. по Минкова/Minkova 2012: 13). Не само в книгата си, но и в писмата си Лиляна Минкова цитираше тази думи на Иван Шишманов и споделяше патоса им, което е още една илюстрация за емоционалния ѝ подстъп към изследвания обект.

И все пак, въпреки високата оценка, дадена от Шишманов, въпреки усилията на възрожденеца да направи българското културно наследство видимо за руската публика, въпреки заслугите му за модернизиране на българското общество още през 40-те години на XIX в., днес делото на Захари Княжески е почти неизвестно. Ако имената на други възрожденци, пребивавали след него в Русия – като Любен Каравелов, Райко Жинзифов, Нешо Бончев, Марин Дринов и др., – предизвикват чувството на познатост у съвременния читател, най-малкото поради институционализирането им в учебните програми на някои от хуманитарните специалности, то името на Захари Княжески отсъства от изпитните конспекти и каноничните списъци. Като отворих дума за канона, ще вметна, че възрожденските автори като цяло изглеждат изтласкани в литературната периферия в сравнение с модерните им следходници. Вероятно само Ботев е изключение. Но ако те са маргиналия по силата на слабата си застъпеност в учебното съдържание, то книжовници

от типа на Захари Княжески са маргиналия на маргиналията, така да се каже. Има някакви колебливи стъпки на регионално ниво фигурата му да не бъде съвсем забравена – родното му място Пишмана например днес се нарича Княжевско, централната библиотека на Стара Загора също носи неговото име. Но е ясно, че не е сторено много за неговото популяризиране.

В този смисъл книгата на Лиляна Минкова запълва някои от белите полета в историята на Българското възраждане. И понеже самата аз проявявам интерес към автори, не получили шанса да се придвижат нагоре към каноничните стойности, най-искрено оценявам обръщането ѝ към този пренебрегван книжовник.

Споменах, че главната заслуга на изследването на Лиляна Минкова се състои в систематизирането и представянето на голям брой архивни документи, които осветляват с нови данни биографията на Захари Княжески и – което е не по-малко важно – дават видимост на целия социокултурен контекст, в който е положена фигурата на възрожденеца. От голямо значение обаче е и интерпретацията на тези архивни материали, предприета от авторката, тяхното тълкуване, което доуплътнява образа на Захари Княжески, дава отговор на неясни предположения и коригира определени представи. Така например от книгата става ясно, че възрожденецът едва ли има общо с авторството на включеното в някои възрожденски антологии стихотворение „О, ветре северний“. Но пък разбираме, че е издал донесени от Русия текстове, за които е убеден, че биха гарантирали прогреса на модернизирания се българско общество. Изследването внася и определена усъмненост в предположението, че за Захари Княжески ролята на Русия за Освобождението на България е решаваща. Има достатъчно основания да се мисли, че той е вярвал и в самостоятелните усилия на българите за извоюване на независимост. Книгата разколебава и вкоренената представа за враждуващи идентичности, като представя писма на Захари Княжески, в които се изтъкват такива добродетели у турците като гостоприемство, щедрост, грижа към ближния, които не са особено характерни за българите. „А ний (...) гледаме само нам да е добре – четем в едно от писмата – че приятелите ни, ако щат и с пясък да се хранят като жеравите или с въздух като някои животни, малко грижа имаме за тях“ (Минкова/Minkova 2012: 108).

Същевременно, въпреки привързаността си към фигурата на Княжески, Лиляна Минкова не спестява и някои спорни моменти в неговата биография като ролята му – по поръчка на руското правителство – в насърчаването на преселението на българи в Южна Русия – нещо, за което е упрекван от Г. Раковски и други автори. Така, като анализира внимателно събраните биографични данни, като коригира предходни гледни точки чрез представянето на новооткрити документални аргументи, Лиляна Минкова се опитва да очертае един максимално достоверен образ на възрожденския деец.

През 2011 г. завърших рецензията на книгата на Лиляна Минкова с наивно-оптимистичното убеждение, че с богатия си архивен материал тя несъмнено би се превърнала в основа на бъдещи научни търсения и би провокирала нови гледни точки към делото на Захари Княжески. Този трафаретен завършек беше породен, от една страна, от бюрократичния характер на рецензията – както споменах, тя трябваше да послужи за кандидатстване в конкурса „Помощ за книгата“. От друга страна обаче, тогава си представях, че научният развой следва да има тъкмо такава разгръщане: от приложност към фундаменталност, от емпирия към интерпретация. Лиляна Минкова е свършила трудната работа, систематизирала е фактическия материал, направила е първоначалните обобщения, следва някой да ги концептуализира.

Към днешна дата става все по-очевидно, че стореното от Лиляна Минкова в полето на литературната история не намира последователи, които да го надградят или да диалогизират с него. И това е така поради различни причини: липса на изследователско

търпение и уклон към по-ефектни научни теми; недостатъчна компетентност за работа с архивни материали, недостатъчна езикова подготовка. Така че изглежда все по-трудно Лиляна Минкова да има следходници. Което не значи нещо непременно песимистично, а по-скоро насочва към извода, че големите учени често пъти владеем такива сфери на познанието, които са труднодостъпни, специализирани и затова самотни. И точно това ги отличава от редовите изследователи.

ЛИТЕРАТУРА

- Аретов, 1989: *Аретов, Николай*. Делото на Захари Княжески. – Език и литература, кн. 4 (Aretov 1989: *Aretov, Nikolay*. Deloto na Zahary Knyazhesky. – Ezik i literatura, kn. 4).
- Асман 2001: *Асман, Ян*. Културната памет. Писменост, памет и политическа идентичност в ранните високоразвити култури. София: Планета-3 (Assmann 2001: *Assmann, Jan*. Kulturnata pamet. Pismenost, pamet i politicheska identichnost v rannite visokorazviti kulturi. Sofia: Planeta-3).
- Княжески 1842: *Княжески, Захари*. Кореня на пиянството и каква полза принося на ония, що го пият много. Смирна: Типография А. Дамянова (Knyazhesky 1842: *Knyazhesky, Zahary*. Korenya na piyanstvoto i kakva polza prinosya na oniya, shto go piyat mnogo. Smirna: Tipografiya A. Damyanova).
- Минкова, 2012: *Минкова, Лиляна*. Захари Княжески – един от първите. София: Фама (Minkova 2012: *Minkova, Lilyana*. Zahary Knyazhesky – edin ot parvite. Sofia: Fama).